

**НАТИЖАГА АСОСЛАНГАН МОЛИЯЛАШТИРИШНИ АМАЛГА
ОШИРИШДА МАҚСАДЛИ КЎРСАТКИЧЛАРНИ БЕЛГИЛАШ
(МЕТОДОЛОГИК ЁНДАШУВ ВА ИНСТИТУЦИОНАЛ ТАЛАБЛАР)****Кайпназаров Ажинияз Хожамуратович***Ўзбекистон Республикаси**Иқтисодиёт ва молия вазирлиги бош мутахассиси*

АННОТАЦИЯ: Ушбу тезисда давлат секторини бошқаришда натижага асосланган молиялаштиришни жорий этишнинг марказий масалаларидан бири — мақсадли кўрсаткичларни белгилашнинг назарий-методологик асослари ва институционал талаблари ёритилади. Мақсадли кўрсаткичлар молиявий ресурслар билан қутилган натижалар ўртасидаги боғлиқликни таъминлаб, ижро интизоми, ҳисобдорлик ва бюджет дастурларининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Тадқиқотда Ўзбекистонда бюджет дастурларини ишлаб чиқиш, мониторинг қилиш ва самарадорлигини баҳолашга доир норматив ёндашувлар ҳамда халқаро амалиёт Жаҳон банкидаги “натижа занжири”, индикаторларни танлаш ва верификация қилиш мезонлари қиёсий таҳлил қилинади. Илмий янгилик сифатида мақсадли кўрсаткичларни шакллантиришнинг “стратегик мақсад , натижа занжири, индикаторлар портфели, базавий қиймат, таргет, верификация” алгоритми ва кўрсаткичлар сифатини баҳолаш мезонлари таклиф этилади. Амалий аҳамияти бюджет дастури паспорти ва ҳисобот тизимида кўрсаткичлар “тўғридан-тўғри натижа” ҳамда “яқуний натижа” кесимида мақбул тузилишини таъминлашга қаратилган.

Калит сўзлар: натижага асосланган молиялаштириш, бюджет дастури, мақсадли кўрсаткич, натижа индикатори, KPI, мониторинг ва баҳолаш, ҳисобдорлик, самарадорлик.

ABSTRACT: This тезис examines a core technical challenge of implementing results-based/performance-based financing in the public sector: defining target indicators that credibly link allocated funds to measurable results. Target indicators serve as the “contract” between policy objectives, budget programs and accountability mechanisms, strengthening execution discipline, transparency and value-for-money. The study combines a review of Uzbekistan’s regulatory approach to designing, monitoring and evaluating budget programs with international frameworks World Bank on results chains, performance information and indicator verification. A methodological contribution is proposed through an integrated algorithm: “strategic goal, results chain, indicator portfolio, baseline, target, verification”, supported by a quality checklist. Practical implications focus on how direct result indicators and final outcome indicators can be structured within budget program passports and reporting systems to reduce formalism and improve decision-making.

Keywords: *results-based financing, performance budgeting, budget program, target indicator, performance indicator, monitoring and evaluation, accountability, effectiveness.*

Республика ва маҳаллий давлат органлари бюджет муносабатлари орқали тақсимланган даромадларни ўз ихтиёрига олади ҳамда уларни қонун ҳужжатларида аниқ белгиланган устувор йўналишлар ва мақсадларга мувофиқ равишда йўналтиради. Бюджет молия ресурсларини зарур соҳа ва йўналишларда жамлаб, давлатнинг иқтисодий бошқариши ва ижтимоий сиёсатни изчил амалга ошириши учун институционал имконият яратади. Мазкур жараёнда бюджет ресурсларининг даромад қисми бўйича шаклланиши, улардан мақсадли ва самарали фойдаланиш даражаси ҳамда маблағлар ҳаракати устидан тизимли назорат амалга оширилади (молия тизимининг назорат функцияси). Айнан тақсимлаш ва назорат функциялари орқали бюджетнинг иқтисодий категория сифатидаги моҳияти намоён бўлиб, у давлат даромадлари ва харажатларини режалаштирувчи ҳамда мувофиқлаштирувчи молиявий муносабатлар мажмуини ифодалайди.

Натижага асосланган молиялаштириш давлат бошқарувида ресурслар (киритмалар) эмас, балки натижалар (чиқишлар ва таъсир) логикасига суянишни англатади. Бундай ёндашувда бюджет маблағлари “қанча сарфланди?” деган саволдан кўра “нима ўзгарди?” деган саволга жавоб беришни талаб қилади. Шу боис мақсадли кўрсаткичлар (таргетлар) молиявий қарорларнинг мазмуний “ўлчови”га айланади: уларсиз натижага боғланган молиялаштириш декларатив тус олиши, кўрсаткичлар эса формал ҳисобот инструментида айланиб қолиши мумкин.

Халқаро ёндашувда самарадорликка асосланган бюджетлаштиришнинг моҳияти “молиялаштириш ва натижалар ўртасидаги алоқани кучайтириш учун мақсадлар, чиқишлар ва натижалар ҳақидаги ахборотдан тизимли фойдаланиш” сифатида таърифланади. OECD материалларида бу фикр аниқ ифодаланади: “Performance budgeting is the use of performance information... to strengthen the link between funds allocated and results” деган таърифда натижа ва маблағ ўртасидаги боғлиқлик марказга қўйилган. Шу маънода мақсадли кўрсаткичлар бюджет сиёсатининг техник “таржимони” бўлиб, стратегик мақсадларни ўлчанадиган натижаларга айлантиради.

Жаҳон банкининг натижага боғлиқ молиялаштириш инструментларида ҳам индикаторлар молиялаштириш архитектурасининг “ядриси” ҳисобланади. Масалан, Program-for-Results доирасида маблағ ажратиш олдиндан келишилган натижаларга эришиш билан боғланади ва бу натижалар Disbursement-Linked Indicators орқали ўлчанади: “disbursements... are linked to the achievement of specific results” мазмунидаги ёндашув молиялаштиришнинг шартнома табиати борлигини кўрсатади. Демак, мақсадли кўрсаткичларни белгилаш — фақат статистик масала эмас, балки молиявий интизом ва ҳисобдорликни таъминлайдиган институционал механизмдир.

Ўзбекистон амалиётида ҳам бюджет дастурларини режалаштириш ва баҳолаш тизимида индикаторлар институционаллаштирилмоқда. Хусусан, бюджет дастурлари

учун самарадорлик кўрсаткичлари жорий этилиши ва улар орқали мониторинг ҳамда баҳолашни йўлга қўйиш зарурати норматив тартибда белгиланган. Ушбу ёндашувда икки муҳим жиҳат бор: биринчиси, кўрсаткичларнинг мазмуни натижага йўналтирилган бўлиши; иккинчиси, кўрсаткичлар сифат ва миқдор параметрларини бир вақтда қамраб олиши. Норматив таърифлар кесимида “натижанинг тўғридан-тўғри индикатори” бюджет маблағлари ҳисобидан амалга оширилган тадбир натижасида “тўғридан-тўғри олинган натижани тавсифловчи” кўрсаткич сифатида талқин қилинади, “якуний натижа индикатори” эса бюджет маблағлари ҳисобидан эришилган “якуний натижани тавсифловчи” кўрсаткичдир. Шу тарзда, кўрсаткичлар “натижа занжири”нинг камида икки поғонасини (яқин натижа ва якуний натижа) институционал тарзда мустаҳкамлайди.

Методологик нуқтаи назардан мақсадли кўрсаткичларни белгилашда учта муаммо кўп учрайди: (а) стратегик мақсад билан индикатор ўртасидаги мантикий узилиш; (б) атрибуция муаммоси — натижага ташқи омиллар таъсирининг юқорилиги; (в) ўлчаш ва верификациянинг заифлиги. Шу сабабли кўрсаткичларни шакллантиришда қуйидаги талаблар “етакчи мезонлар” сифатида қаралиши лозим: мақсадга релевантлик (мақсадни аниқ акс эттириш), бошқарув таъсири (масъул ижрочи томонидан таъсир кўрсатиш мумкинлиги), ўлчанувчанлик ва текширувчанлик (маълумот манбаи ва ҳисоблаш методикаси мавжудлиги), вақт кесимида барқарор солиштирув (базавий қиймат ва даврийлик), харажат–фойда мутаносиблиги (маълумот тўплаш қиймати натижага нисбатан оқилона бўлиши). Ўзбекистон норматив ёндашувида ҳам мақсадли индикаторларни шакллантириш принциплари сифатида самарадорлик, аниқлик, объективлик ва иқтисодий самарадорлик каби мезонлар белгилангани бу масаланинг давлат бошқаруви учун системали аҳамиятга эга эканини кўрсатади.

Тезис доирасида мақсадли кўрсаткичларни белгилашнинг қуйидаги амалий алгоритми таклиф этилади. Биринчи босқичда стратегик мақсад (давлат дастури/тармоқ сиёсати) аниқланади ва бюджет дастурининг мақсади билан “бир маъноли” боғланади. Иккинчи босқичда натижа занжири тузилади: ресурс → фаолият → тўғридан-тўғри натижа → якуний натижа. Учтинчи босқичда индикаторлар портфели танланади: камида битта тўғридан-тўғри натижа индикатори ва битта якуний натижа индикатори, шунингдек, сифат ва миқдор кўрсаткичлари уйғунлиги таъминланади. Тўртинчи босқичда базавий қиймат (baseline) белгиланади ва реалистик, ресурс билан таъминланган таргет қиймат қўйилади; таргет “қиймат эмас, траектория” экани ҳисобга олиниб, йиллар кесимида босқичма-босқич ўсиш сценарийси берилади. Бешинчи босқичда ҳисоблаш методикаси ва маълумот манбалари (маъмурий статистика, реестрлар, соҳа ахборот тизимлари, танланма сўровлар) қатъий ёзма тарзда мустаҳкамланади; бу верификацияни таъминлайди. Олтинчи босқичда мониторинг ва баҳолаш режаси ишлаб чиқилади: ким, қачон, қай тарзда текширади, ҳисобот даврийлиги қандай, натижага эришилмаса қандай бошқарув қарори қабул қилинади.

Натижада индикаторлар бюджет дастури “паспорт”ининг марказий қисмига айланиб, молиялаштиришнинг натижага боғланган механизмини амалий ишлайдиган қилади.

Илмий-амалий жиҳатдан муҳим хулоса шуки, мақсадли кўрсаткичлар қанчалик кам, лекин мазмунан аниқ ва текширувчан бўлса, натижага асосланган молиялаштириш шунчалик ишончли ишлайди; кўрсаткичлар кўпайиб кетса, бошқарув “ўлчаш учун ўлчаш” ҳолатига тушиб қолиши мумкин. OECD ёндашувларида индикаторларни танлашда маълумот сифати ва бошқарув қарорларига таъсир қиладиган “фойдали” кўрсаткичлар билан чекланиш тавсияси ҳам айнан шу хатарни камайтиради.

ХУЛОСА: Натижага асосланган молиялаштиришни жорий этишда мақсадли кўрсаткичларни тўғри белгилаш — тизимнинг ҳал қилувчи шартидир. Кўрсаткичлар стратегик мақсадларни ўлчанадиган натижаларга айлантириб, ресурс тақсимоти, ижро интизоми, мониторинг ва баҳолашни ягона мантиқий занжирга боғлайди. Ўзбекистонда бюджет дастурларини мониторинг қилиш ва самарадорлигини баҳолашда “тўғридан-тўғри натижа” ҳамда “якуний натижа” индикаторларига таяниш, сифат ва миқдор кўрсаткичларини уйғунлаштириш ҳамда мақсадли индикаторларни шакллантириш принципларини белгилаш бу ислохотнинг институционал асоси сифатида хизмат қилади. Халқаро амалиёт эса индикаторларнинг текширувчанлиги ва маблағ ажратиш билан натижани боғлаш механизмлари (DLIs) натижага асосланган молиялаштиришнинг ишончлилигини оширишини кўрсатади.

REFERENCES

1. Vahobov A., Malikov T. Moliya. Darslik. T.: «Noshir», 2011, 712 b.
2. Ronald W. Melicher , Edgar A. Norton. Introduction to Finance. 15 th Edition. 2014, 2008, 2005 John Wiley&Sons. Inc.
3. E.Thomas Garman, Raymond E. Forgue. Personal finance. 3 third edition. 1992 by Houghton Mifflin Company Boston.p. 807.
4. David N. Hyman, North Carolina State university. PublicFinance. 3 thirdedition.P. 689.
5. Маликов Т. Ҳайдаров Н. «Молия: умумдават молияси» ўқув қўлланма. Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009. 556 б.
6. Нурмухамедова Б., Кабирова Н. Молия. Ўқув қўлланма. -Т.: «VNESHINVESTPROM». 2013. 224 б.
7. Маликов Т., Ҳайдаров Н. Молия чизмаларида.Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009, 660 б.
8. Срожиддинова З.Х. Бюджетлараро муносабатлар. Ўқув қўлланма, Тошкент: «info COM.UZ.MChJ», 2010 й, 156 б.
9. Тухлиев Б.К., Қурбонов Х.А., Бауетдинов М.Ж., Бижанова М.Б. Давлат бюджети: Ўқув қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010, 199 б.
10. Барулин С.В. Финансы. – М.: КНОРУС , 2011 г. – 640 стр.

11. Алешин В.А., Зотова А.И. Финансы. -Ростов н/Д: Феникс, 2009 г.-346 с.
12. Финансы и кредит : учебное пособие / коллектив авторов ; под ред. О.И. Лаврушина. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : КНОРУС, 2012. -320 с.
13. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.Т.:Ўзбекистон, 2012.-39 б.